

ZAKAJ SLOVENCİ POTREBUJEMO SVOJ ARHIV DRUŽBOSLOVNIH PODATKOV?

Povzetek. Namen članka je oceniti prispevek k napredovanju družboslovnih spoznanj, ki ga prinaša oblikovanje arhiva družboslovnih podatkov. Med temeljnimi nalogami arhiva je posebej omenjena skrb za čim bolj transparenten opis podatkov, ki olajša sekundarno analizo. Najbolj izrazit prispevek arhiva pa je pri koncipiranju novih raziskav. Ustrezno urejeno gradivo iz preteklih raziskav predstavlja shranjeno izkušnjo o pristopih k problemom in primerjalno osnovo, dano na voljo sedanjim raziskovalcem. Arhiv se pri obravnavi gradiva osredotoča na pomembnejše družboslovne raziskave, pri čemer upošteva potrebe raziskovalcev. Ob tem goji sodelovanje s sorodnimi ustanovami na drugih področjih ter se vključuje v mednarodno izmenjavo podatkov.

Ključni pojmi: arhivi družboslovnih podatkov, empirične raziskave, sekundarna analiza, napredovanje spoznanj

Uvod

Arhivi družboslovnih podatkov so v svetu nekaj običajnega, so dobro uveljavljeni v velikem številu dežel in imajo jasno opredeljeno vlogo v okviru znanstvene infrastrukture. Novi slovenski arhiv družboslovnih podatkov bo osrednja nacionalna ustanova, ki bo iskala in skrbela za shranjevanje podatkov iz raziskav s širokega področja družboslovja, jih razširjala med zainteresirane uporabnike in spodbujala ponovno uporabo za raziskovalne in izobraževalne namene. S formiranjem arhiva podatkov se odprejo možnosti za boljšo kvaliteto zbranih podatkov iz anket zaradi večkratne uporabe in s tem ekonomične porabe sredstev. Arhiv podatkov je nekje vmes med knjižnico in dokumentalistiko ter raziskovalnim centrom. Kot nacionalna ustanova matični arhiv spremlja raziskovalno aktivnost v Sloveniji in spodbuja avtorje raziskav, da dajo zbrane podatke na razpolago drugim. Njegova dejavnost je v tesni povezavi z drugimi znanstveno informacijskimi uslugami, npr. dokumentacijo tekoče raziskovalne dejavnosti in rezultatov raziskav ter njihovih objav. Hkrati pa je podatkovni arhiv raziskovalni center, ki se ukvarja z metodološkimi problemi raziskovanja, spodbuja in krepi zanimanje za primerjalno raziskovanje ter pomaga pri razvijanju novih raziskav.

* Dr. Janez Štebe, asistent na FDV.

Sprva je bilo ustanavljanje arhivov namenjeno zgolj shranjevanju in zavarovanju podatkov iz anket pred uničenjem. Prvi takšen arhiv podatkov na svetu je bil Roperjev center v ZDA, ustanovljen leta 1957. Kmalu pa je postalo jasno, da so lahko koristi od spravila podatkov na enem mestu lahko pomnožene, če so ti podatki ustrezno preurejeni in predstavljeni. Uvajanje standardov, ki omogočajo sistematično in izčrpano dokumentacijo vsebine podatkovnega gradiva, uporabniku prijaznejši načini iskanja ter takojšnja možnost uporabe iskanega gradiva, vse to je spremenilo izgled arhivov. Namesto zaprašenih polic z IBM karticami in trakovi je sodoben arhiv ustanova, ki aktivno išče podatke, ki bi sodili v arhiv, jih preureja z namenom povečati njihovo preglednost in oskrbuje uporabnike s podatki, ki jih potrebujejo (primerjaj Scheuch 1990). Od tod izhaja predstava, po kateri lahko arhiv podatkov na podoben način kot v naravoslovju vlaganje v raziskovalne instrumente, npr. drage pospeševalnike, mikroskope in druge naprave, na področju družboslovja predstavlja temeljno raziskovalno infrastrukturo (primerjaj Mochmann 1997). Obstoj tovrstne infrastrukture, ki zahteva določena sredstva, vendar v družboslovju v neprimerljivo manjšem obsegu kot v naravoslovju, edino tudi omogoča preboj novih odkritij. Podatki v arhivu, ki so dostopni vsem, predstavljajo skupno izkušnjo raziskovalcev z določenega področja, kar spodbuja povezovanje ter dodaten razvoj družboslovnih spoznanj (Miller 1977: 36-37).

Slovinci nacionalnega arhiva družboslovnih podatkov še nimamo, zato se je smiselno vprašati, ali ga sploh potrebujemo? Lahko preživimo tudi brez njega, vendar obstoj arhiva prinaša pomembne prednosti, ki jih lahko postavimo na tehtnico. Arhiv pripomore k večji preglednosti nad obstoječim gradivom. Vrednost obstoječih podatkov se poveča zaradi lažjih primerjav v času in prostoru, če so podatki dobro dokumentirani in urejeni tako, da lahko najdemo primerljive podatke, shranjene drugod. S tem se družboslovno raziskovanje približuje resnično primerjalnemu karakterju raziskovanja, kar predstavlja ideal na področju družboslovja. Ob tem pa je vloga arhiva tudi razvojna, ko pripomore pri odkrivanju praznin in pomanjkljivosti v naši evidenci o družbi.

Namen tega članka je nakazati prispevek, ki ga ponuja oblikovanje Slovenskega arhiva podatkov pri napredovanju družboslovnih spoznanj. Najprej si bomo zastavili vprašanje, kaj sploh so značilnosti družboslovnih podatkov v razmerju do svojega objekta, družbenih pojavov. Pazljivo zbrani in urejeni podatki omogočajo zaznamovanje spremenljive narave družbe v času in prostoru. V podatkih iz družboslovnih raziskav se prepleta kompleksnost spoznavanja s kompleksnostjo obstoja družbenih pojavov, iz česar izhajajo metodološki problemi presojanja vsebine podatkov in njihove interpretacije. V nadaljevanju bomo pregledali nekatere osnovne naloge arhiva, tipična načela in postopke delovanja arhiva ter primerjali ta načela s posebnostmi, ki bi jih bilo potrebno upoštevati v Sloveniji in z najsodobnejšimi pristopi in možnostmi, ki jih omogoča zlasti razvoj tehnologij povezovanja in predstavljanja podatkov. Spremljajoče stranske koristi obstoja arhivov, ki so enako pomembne kot vloga arhiva v okviru znanstvene infrastrukture, so tudi na področju seznanjanja širše javnosti z rezultati raziskav, kjer se strošek oz. napor, ki so ga sodelujoči pri anketah vložili, povrne v obliki

prikaza rezultatov in boljših možnosti za izboljšanje problemov na področjih življenja, ki so bila predmet raziskav. Arhiv poleg sodelovanja z uveljavljenimi raziskovalci, ki sicer najpogosteje za svoje namene sami zbirajo izvorno znanstveno gradivo in se tako pojavljajo v vlogi oskrbovalcev s podatki, služi tudi znanstvenim potrebam raziskovalcev "individualistov"¹, zlasti tistim, ki si zaradi skromnih virov financiranja sami ne morejo privoščiti lastnih izvornih raziskav in za študijske namene študentom kot vir podatkov pri izdelavi seminarskih in diplomskih nalog ter srednješolcem in publicistom za splošno seznanjanje z dejstvi o družbi, o katerih so na voljo podatki.

Kaj so družboslovni podatki in kakšen je njihov pomen?

Podatki so običajno urejeni v podatkovni matriki, ki predstavlja številске vrednosti posamezne spremenljivke po enotah opazovanja. Opis podatkov tako pomeni opis teh dveh dimenzij, spremenljivk s pripadajočimi vrednostmi in enot. Pri tem glede spremenljivk lahko razlikujemo več vrst relacij med številsko vrednostjo (kodo ali šifro) in njihovim pomenom. Podatki v obliki številčk lahko neposredno odražajo lastnost pojava kot je denimo starost osebe v letih ali pa so številčke šifre za lastnosti kot npr. pri spolu 1 pomeni "moški" in 2 "ženski". Podatke, spravljene v arhivu, spremlja natančen opis vsake vrednosti, ki jih lahko zavzame spremenljivka in mesta, kjer se nahaja v podatkovni matriki. Opis podatkov je povzet v kodirni knjigi s priloženim šifrantom odprtih vprašanj, opisom sintetičnih spremenljivk in osnovnih frekvenčnih distribucij, ki jo je moč brati tudi s pomočjo računalnika. Opis spremenljivk zajema s tehničnega vidika lokacijo spremenljivke v datoteki (npr. SPSS DATA LIST), ime spremenljivke in kratek opis, imena in opis kategorij za odgovore, oznake manjkajočih vrednosti (VARIABLE IN VALUE LABELS, MISSING VALUES) in preskokov. Z vsebinskega vidika je v kodirni knjigi dano pojasnilo o pomenu posamezne šifre, kjer je ob vsaki spremenljivki zapisano celotno besedilo vprašanja. Podatek iz ankete brez priloženega besedila vprašanja je lahko karkoli, če vemo, da kdaj tudi majhne spremembe v besedilu pomenijo velike razlike v odgovorih. Zabeležene so morebitne mnemonične okrajšave in konceptualno poimenovanje spremenljivke (lestvice). Povemo lahko, ali gre za dejstva ali stališča in podamo klasifikacijo po vsebinskih področjih, ki jih zajema anketa. V okviru dokumentacije pogosteje uporabljenih raziskav težimo k temu, da podatke že na nivoju spremenljivk (in ne samo na nivoju raziskav) opremimo z gesli, ki olajšajo iskanje in primerjavo. Običajno so podatki za končno uporabo dani v obliki, primerni za delo s programskimi paketi kot je SPSS ali SAS, odpirajo pa se tudi možnosti sprotne analize podatkov preko interneta. Ker so ljudje iz arhivov navajeni na izmenjavo podatkov, poteka prevajanje zapisov iz enega v drug format rutinsko, glede na želje uporabnikov. Ni pa ta problem trivialen, zlasti

¹ "(S)ekundarna analiza omejuje oligarhijo znotraj disciplin in zagotavlja možnost, da tisti znanstvenik, ki mu je lasten bolj individualističen pristop, ni prisiljen živeti kot človek organizacije." (Hayman, 1972: 9).

zaradi hitrih tehnoloških sprememb nosilcev zapisa in računalniških paketov (glej Guy in Wright 1997).

Prav tako so v kodirni knjigi kot dokumentu, ki spremlja raziskavo, opisane enote. Enote v okviru družboslovja so spet lahko zelo raznolike. Če gre za rezultate analize vsebine posameznih člankov, je enota dokument ali del dokumenta, stopnja samomorov posamezne regije ali države se beleži na sestavljenih geografsko zamejenih enotah, če gre za povezave in odnose med osebkami, lahko te beležimo na diadah, v okviru skupin ali pa je enota sam odnos (Rossi 1989). Najpogostejša enota s področja družboslovnih raziskav so posamezniki. Pri tem opis zajema značilnosti izbora posameznikov v vzorec, stopnjo sodelovanja, uporabo uteževanja ter opredelitev populacije in časa zbiranja. Poleg opisa enot in spremenjivk je potreben še opis postopka ali metode zbiranja podatkov, ki se nanaša na raziskavo kot celoto. Pod standardni opis raziskave sodijo tako naslov, glavni raziskovalec, naročnik, izvajalec, datum in način izvedbe (po telefonu, po pošti, osebno), dolžina ankete in količina podatkov, kategorija dostopnosti podatkov ter objavljene publikacije. Vsem tem informacijam, ki služijo opisu izvornih podatkov, rečemo metapodatki. Arhiv mora zagotoviti takšen opis podatkov, ki čim bolj olajša ponovno uporabo. Podatke iz raziskav, ki so namenjeni nadaljnji uporabi in za katere je širše zanimanje, po prevzemu v arhiv pazljivo pregledajo in opremijo z dodatnimi informacijami, tako da je končni produkt očiščena in pregledana datoteka, pripravljena za analizo.

K opisu podatkov sodi tudi oznaka kvalitete, ki pomaga uporabnikom pri odločanju glede izbora podatkov v skladu s tem, koliko se lahko nanje zanesejo. Kontroliran vnos podatkov ob pomoči računalnika zmanjšuje napake pri vnosu, omogoča sprotno kontrolo vrednosti ter sprotno izdelavo analitičnih tabel za pregledovanje podatkov. Arhiv zbiralcem podatkov nudi strokovno pomoč pri pripravi raziskave, vnosu in dokumentaciji podatkov s stališča doseganja zadostne kvalitete končnega proizvoda. Dajalci raziskav so dolžni opraviti predhodno delo pri dokumentaciji raziskav, ki ga arhiv običajno samo preveri. Del teh nalog lahko opravi arhiv kot uslugo primarnim raziskovalcem. Pomembno pa je, da arhiv oblikuje in promovira standarde v okviru dokumentacije raziskav, ki omogočajo raziskovalcem kvalitetno opravljeno delo. Podobno vlogo ima tudi mednarodno arhivsko gibanje². Manj kvalitetne raziskave praviloma niso deležne iste intenzivnosti obravnave s strani arhiva, ampak je njihova uporaba prepuščena posameznim interesentom. Ker obdelava gradiva s strani arhiva terja določen čas, se uveljavlja princip, po katerem je prejeta gradivo tudi še nepregledano takoj na voljo zainteresiranim uporabnikom, ki pa s tem prevzamejo tveganja zaradi možnih napak in napor pri seznanjanju z nestandardiziranim opisom gradiva.

Poleg pretežno logičnega vidika opisa podatkov pa je pomemben tudi epistemološki vidik presoje in opisa vsebine podatkov. Vsebina podatkov s področja družboslovja, zlasti če gre za ankete, ni preprosto odsev neke spodaj ležeče realnosti družbe, pač pa je sodoločena skozi postopek konstrukcije podatkov (glej

² "Med tem, ko je individualna kreativnost pri načrtovanju raziskave in oblikovanju vprašanj dragocena, konceptualne in tehnične pomankljivosti pri predstavitvi in dokumentaciji podatkov pogosto omejujejo učinkovito uporabo podatkov". (Tanenbaum in Mochmann, 1984:505).

Bateson 1984). Družboslovec in tudi vsak drug uporabnik družboslovnih podatkov pristopa k podatkom s posebnim namenom. V eksplanatornem ali pojasnjevalnem pristopu je cilj analize podatkov podkrepitev teoretičnih konstrukтов. Podatki pa lahko v deskriptivnem ali opisnem služijo preprosto za ilustracijo in podkrepitev argumentov v diskusiji o določeni temi. Novinarju lahko služijo podatki iz ankete kot podlaga komentarja o kakem aktualnem dogodku ali potezi vlade, med tem ko družboslovec tipično teži k povzemanju in posploševanju preko posameznega primera na raven spoznanj o posebnostih in zakonitostih družbenih pojavov (primerjaj Ragin 1994). Izvorni namen pri uporabi podatkov ali konceptualno izhodišče je že eden od elementov, ki sodoloča vsebino podatkov. Različni izvorni nameni uporabe in njim ustrezni postopki zbiranja podatkov omejujejo nadaljno uporabnost gradiva za druge namene. Seveda je odvisnost podatkov od namena uporabe enkrat bolj drugič manj izrazita. Podatki so lahko produkt namenskega zbiranja in konstruiranja ob pobudi avtorjev raziskave (tipično ankete ali eksperimenti), kar v veliki meri opredeljuje vsebino zbranega gradiva ali pa so rezultat pasivnega opazovanja in beleženja spontanega dogajanja, kjer je vpliv raziskovalnega posega minimalen (zgodovinski dogodki, sekundarna analiza administrativnih kartotek, avtomatsko beleženje, etnološke terenske beležke in snemanja ter podobno). Na splošno lahko rečemo, da morajo biti podatki, ki jih hrani arhiv podatkov, opisani na tak način, da bo vsak uporabnik lahko presodil, kako ustrezni so za njegov namen. Tudi če jih uporabi za drug namen kot pa je bil izvorno avtorjev raziskave, mora drugotni uporabnik originalno pobudo pri interpretaciji upoštevati kot okoliščino, ki lahko vpliva na vrednost podatkov. Denimo, sociolog lahko proučuje življenske stile s pomočjo podatkov iz tržnih raziskav, ki so bile napravljene za komercialnega naročnika. Poleg spravila podatkov torej arhiv podatkov skrbi za to, da so shranjeni podatki čim bolj transparentni, da skozi njihov opis proseva njihova vsebina in kvaliteta. Glavna naloga arhivov podatkov je torej skrb za meta-podatke, podatke o podatkih.

Iz posebnosti predmeta, s katerim se družboslovci ukvarjajo, se pravi, lastnosti družbenih pojavov, izhaja kompleksnost in raznolikost podatkov družboslovnih raziskav. Arhivi družboslovnih podatkov pomagajo pri obvladovanju kompleksnosti družboslovnih podatkov in razločevanju različnih "dimenzij", ki se skozi zrcalijo. Najbolj neposredno je to doseženo skozi kontrolo kvalitete, skozi zagotovilo, do kakšne mere se lahko na podatke zanesemo v smislu dejanske vrednosti in ne nečesa navideznega. Najnevarnejše čeri sekundarne analize sledijo iz nepopolne dokumentacije ključnih postopkov, ki so privedli do podatka, od podrobnosti izvedbe raziskave kot je besedilo vprašanja, vzorčenje, do posebnosti pri "čiščenju" in uteževanju podatkov. Po drugi strani pa vsaka nova uporaba posameznega podatka tega vsebinsko bogati s tem, ko mu je skozi posamično uporabo pripisan dodaten pomen v interpretaciji. Za družboslovje je značilno pomanjkanje medsebojnega oplajanja znanj, kumulativnosti spoznanj, ki je deloma posledica različnih teoretskih izhodišč in s tem različnega pristopa k pojmovanju posameznih pojavov. Če nasprotno pogledamo podatek kot mesto srečevanja različnih šol in interpretacij istega pojava, je to lahko točka kot izhodišče izboljšanja medsebojne komunikacije in kumulativnosti spoznanj, ne v smis-

lu unifikacije, pač pa kot sprejemanje njihove različnosti (glej npr. Brewer in Hunter 1989). Sekundarna analiza človeka prisili v bolj teoretski način razmišljanja, s čimer se odpre možnost preseganja empiricističnega ukvarjanja z golo pojavnostjo (Hayman 1972: 23-24). Takšna naloga je v okviru filozofije nacionalnih arhivov izvedljiva na način sistematičnega spremljanja uporabe posameznega podatka na enem mestu in povezovanja podatka in poročil, člankov, primerjalnih študij narejenih na njegovi podlagi. Arhivi spodbujajo tudi epistemološke zaključke o povezanosti in prepletenosti kompleksnosti procesa spoznavanja s kompleksnostjo obstoja družbenih pojavov. Sekundarna analiza je priložnost, da poleg substancialnih zaključkov prihajamo tudi do metodoloških zaključkov. Če imamo npr. podatke o istem pojavu iz dveh virov, lahko skozi njuno primerjavo sklepamo na metodološke učinke, "kako se različni postopki obnesejo v različnih okoliščinah" (isti: 326-329).

Posebnosti filozofije razvoja arhiva podatkov na slovenskem

Eden od razlogov, zakaj Slovenija ob bogati tradiciji empiričnega družboslovnega raziskovanja še nima svojega arhiva, je v majhnem obsegu produkcije podatkov. Vsakdo, ki se zanima za podatke, se je že doslej lahko neposredno obrnil na avtorje raziskave in po neformalni poti prišel do njih. Dodatna regulacija na ta način vzpostavljenega sodelovanja, se pravi s posredovanjem arhiva, lahko le koristi, saj se izognemo morebitnim sporom, ki bi sledili iz različnega razumevanja avtorskih pravic nad podatki. Z vsakim korakom tehnološkega razvoja se zmanjša tudi količina delovnih ur, potrebnih za vzdrževanje osrednjega arhiva, tako da se kljub majhnosti povečuje skupna korist, ki sledi iz delitve dela pri dokumentaciji in urejanju podatkov, in s tem večje preglednosti gradiva. Še pomembnejši pa je dejavnik mednarodnega povezovanja, kjer se je slovenska družboslovna srenja ravno zaradi relativne majhnosti prisiljena vključevati v mednarodno skupnost. Pri tem je treba oceniti dobiček v obliki dostopa do tujih raziskav v primerjavi s stroški vzpostavitve stika in ponudka lastne produkcije, o čemer bomo več govorili v poglavju o mednarodnem povezovanju.

Ko razmišljamo o pomenu arhiva družboslovnih podatkov na Slovenskem, izhajamo tudi iz stanja razvitosti družboslovja pri nas (glej Toš 1983). Empirična tradicija se na Slovenskem, zlasti v okolju Fakultete za družbene vede in njej pridruženega Inštituta za družbene vede, goji že kar nekaj časa, kar je vidno iz obsega in trajanja tovrstnega raziskovanja (tabela 1). Vendarle ocenjujemo, da na tej podlagi še ni doseženih pravih kumulativnih učinkov, da ta potencial, ki ga tradicija predstavlja, ni v celoti izkoriščen v kvalitativnem preskoku od pretežno deskriptivnega pristopa v obravnavi podatkov k raziskovalno-analitičnemu. Znanja in izkušnje ozkega kroga ljudi, ki se ukvarjajo z empirijo, večinoma niso prodrli v širše kroge družboslovno usmerjenih intelektualcev. Obstoj arhiva bi povečal zavedanje o možnostih tovrstnega raziskovanja. Primarni namen arhiva je prispevati k boljšemu razumevanju družbe. O stvareh iz preteklosti, o katerih nimamo podatkov, ne moremo govoriti. Še slabše je, če se opiramo na podatke, ki

so pomankljivi in zavajajoči. Zato je evidenca, ki jo dajejo družboslovne raziskave iz preteklosti, še posebej dragocena. Te raziskave pa so shranjene in ponujene za uporabo v nacionalnih arhivih podatkov. Izgubljenih in slabo dokumentiranih raziskav ni mogoče ponoviti, kar zmanjša kvaliteto sedanjih ugotovitev. Sistematično iskanje dokazov iz preteklosti za raziskovanje trendov bi obogatilo spoznanja o družbenih spremembah. Ponovitve raziskav bi pomenile tudi preverjanje dosedanjih ugotovitev. Z obstojem arhiva podatkov kot vira izvornih evidenc o stanju slovenske družbe se laže približamo zanimivim in relevantnim ugotovitvam. Prikažemo lahko spremenljivo naravo družbe skozi iskanje podobnosti in razlik med družbami v času in prostoru. Zanimiva vprašanja in podatki današnjega družboslovja zadevajo npr. razlike med socialistično in postsocialistično Slovenijo, pomen in usodnost etničnih odnosov na ozemlju bivše Jugoslavije, posebnosti Slovenije kot majhne družbe na križišču vzhoda in zahoda. Slovenski družboslovci se lahko uveljavijo v svetu primerjalnega raziskovanja kot eksperti za "slovenski primer", vendar le, če imajo pri roki tudi podatke iz Slovenije primerljive z drugimi deželami.

*Tabela 1: Pregled nekaterih pomembnejših družboslovnih empiričnih raziskav na Slovenskem**

OZNAKA RAZISKAVE	ŠTEVILO (če gre za serijsko raziskavo)	LETO ZAČETKA IN NAJNOVEJŠA LETNICA	GLAVNI AVTOR RAZISKAVE ALI VIR
MKS - Anketa o masovnih komunikacijskih sredstvih	1	1962	Barbarič, Ana in Jezernik, Mišo in Toš, Niko in Vreg, Franci
Velenje/Velenje 2000	2	1964-1984	Mlinar, Zdravko in Kavčič, Bogdan in Makarovič, Jan
Poraba časa	1	1965	Szalai, Alexander in Boh, Katja
Vrednotenje lokalnih voditeljev- Mednarodna raziskava o politični participaciji	2	1966-1991	Jacob, Philip in Teune, Henry in Jerovšek, Janez in Makarovič, Jan in Mlinar, Zdravko
Images of the world in the year 2000	1	1967	Galtng, Johan in Boh, Katja
SJM - Slovensko javno mnenje	36	1968-1996	Toš, Niko
Stališča občanov o razvoju cestnega omrežja	1	1970	Toš, Niko in Mlinar, Zdravko
Socialna stratifikacija in mobilnost	1	1972	Caserman, Andrej in Knap, Žiga in Saksida, Stane
External Radio Broadcasting and International Understanding: Broadcasting to Yugoslavia	2	1973-1983	Splichal, Slavko
Faktorji pridobivanja šolske izobrazbe (FPS, Neenakost)	3	1973-1981	Makarovič, Jan
Migracije	1	1974	Klinar, Peter in Toš, Niko
Socializacijske vsebine na televiziji	1	1974	Splichal, Slavko

* Zahvaljujem se prof. Janu Makaroviču in prof. Slavku Splichalu za podatke o lastnih raziskavah. Pregled je začasen, popravke in dodatke podatkov o raziskavah sprejema avtor članka.

Mariborska raziskava	3	1975-1988	Toš, Niko
Pretok sporočil na radiu in televiziji	1	1976	Splichal, Slavko
Delegati	5	1977-1985	Zajc, Drago
Balancing the One-way Flow of News in the World: The Case of Tanjug	1	1978	Splichal, Slavko
Razredna zavest ZK	1	1978	Toš, Niko
Pomen dela	1	1980	Antončič, Vojko
Problemi stanovanjske izgradnje v Ljubljani	1	1980	Gantar, Pavel in Makarovič, Jan
Nova Gorica	1	1982	Makarovič, Jan in Mlinar Zdravko
Reguliranje družbenega in ekonomskega razvoja	1	1982	Saksida, Stane in Rus, Veljko in Boh, Katja
Mladina '77	2	1984	Makarovič, Jan
Kvaliteta življenja	4	1984-1994	Antončič, Vojko in Rus, Veljko in Svetlik, Ivan
Stanje in perspektive razvoja komunalnega sistema v Ljubljani	1	1985-1995	Kos, Drago in Makarovič, Jan
Mladina	3	1985-1995	Makarovič, Jan in Ule, Mirjana in Mihelj, Vlado
Razredna bit sodobne jugoslovanske družbe	1	1987	Jambreč, Peter in Toš, Niko
Kreativnost in odkrivanje nadarjenih (Škofja Loka)	1	1987	Križaj, Antonija in Makarovič, Jan
Odkrivanje talentov	2	1988-1990	Makarovič, Jan
Položaj študentov	1	1989	Makarovič, Jan in Stergar, Eva
Raziskava stališč o nacionalni varnosti	1	1990	Grizold, Anton
Jugoslovansko javno mnenje	1	1990	Toš 1992
Socialna pravičnost	1	1991	Antončič, Vojko in Rus, Veljko
Anketa o viktimizaciji	1	1992	Ferligoj, Anuška
Mediana	6	1992-1997	Božič Marolt, Janja
Srednje in vzhodno-cvrobarmeter	4	1993-1996	Kerlhenz, Reif in Cunningham, George
Nacionalna varnost in mednarodni odnosi	1	1994	Grizold, Anton in Svetličič, Marjan
Raziskava o avtocestah	1	1994	Kos, Drago
Razvojne vrednote in prostor	1	1994	Mlinar, Zdravko
Ljubljančani o Ljubljani	1	1994	Toš, Niko
Mladina in AIDS	2	1994-1995	Bernik, Ivan in Godina, Vesna
Stališča o zdravju in zdravstvu	2	1994-1996	Toš, Niko in Mitja Hafner-Fink
Elite	1	1996	Kramberger, Tone in Rus, Veljko
Sociološki vidiki razvoja občine Koper	1	1996	Mlinar, Zdravko
RIS - Raba Interneta	2	1996-1997	Vehovar, Vasja
SKUPAJ	108	1964-1997	

V javnosti in med družboslovci v fazi formiranja "pogleda na svet" je empirično družboslovje, glede na njegove potenciale, premalo prisotno. Arhivsko gradivo je mogoče uporabiti na vseh nivojih izobraževanja, od srednješolskega do diplomskega in podiplomskega študija. Zelo pomembna je vloga nacionalnih arhivov pri izobraževanju uporabnikov. Zaradi generacijskih razlik in različnih nagnjenj posameznih raziskovalcev je lahko del ponudbe arhiva tudi svetovanje pri uporabi statističnih tehnik in metodoloških pristopov v okviru analize podatkov, saj arhiv predstavlja mesto srečevanja bolj teoretično usmerjenih raziskovalcev z empirično usmerjenimi. Arhiv sam spodbuja uveljavljanje kulture empirično osnovanega družboslovnega raziskovanja. Denimo tako, da sproti seznanja strokovno javnost z najnovejšimi podatkovnimi pridobitvami in novimi statističnimi programi ter metodološkimi pristopi. Zelo zanimive so delavnice, kjer na primeru podatkov izbrane raziskave, dostopne v arhivu, dober poznavalec gradiva prikaže analitične možnosti podatkov, ki jih udeleženci lahko praktično preizkusijo. Znani so tovrstni programi seminarjev in poletnih šol v Nemčiji, na Norveškem, v Veliki Britaniji in v ZDA (programi so dostopni v brošurah in drugih publikacijah navedenih nacionalnih arhivov, najnovejši prek domačih strani na internetu). V sodelovanju s srednjimi šolami se arhiv s svojo ponudbo lahko vključi v šolske programe in raziskovalne krožke, kjer s poljudno in do uporabnikov prijazno predstavitvijo podatkov o Sloveniji lahko zbudi zanimanje za družboslovje. Zgled za to je statistični program NSD-stat, ki ga je v ta namen razvil norveški arhiv NSD (Norwegian Social Science Data Archives) in se je na široko uveljavil po šolah tako na Norveškem kot v Nemčiji.

V teh okoliščinah bi bilo potrebno umestiti tudi perspektivo razvoja slovenskega arhiva družboslovnih podatkov. In sicer gre za dilemo, ali naj bo primarna vloga arhiva v popularizaciji rezultatov družboslovnih raziskav ali pa naj bo njegova vloga predvsem znanstveno infrastrukturna, da služi raziskovalnim namenom. Kot bomo utemeljili v nadaljevanju, se sami zavzemamo za takšno strategijo razvoja, ki daje prednost osnovnim raziskovalnim ciljem zainteresiranih aktivnih raziskovalcev pred vlogo splošne javne knjižnice, kjer so podatki predstavljeni okleščeno in brez povezav z drugimi raziskavami. Tu namreč utemeljujemo, da bo slednji namen najlažje dosežen ravno skozi prvo. In sicer kot stranski produkt naporov družboslovcev, da organizirajo in sistematizirajo osnovno raziskovalno gradivo, sledi tudi povečana dostopnost različnih javnosti do tega gradiva, med njimi prednostno tudi vladnih in drugih ustanov iz javnega sektorja. Arhiv kot specializiran znanstveni informacijski center za področje družboslovja se, kakor to utemeljuje starosta arhivskega gibanja Scheuch (1990), loči od preprostega skladišča ali knjižnice podatkov po tem, da podatkovno gradivo iz raziskav obravnava na temu gradivu prilagojen način. Raziskava v arhivu ni enakovredna knjižnemu gradivu, spravljenem na policah in opremljenim z avtorjem, naslovom, letnico izdaje in izdajateljem ter ključnimi besedami. Naloga arhiva naj ne bi bila samo shranjevanje (za kasnejšo uporabo) in razširjanje (večinoma samo aktualno obarvanega) dobljenega gradiva, pač pa je njegova naloga aktivno oplemenitenje podatkov.

Vrednost podatkov se ob posredovanju arhiva lahko poveča na več načinov³. Navzven je pri arhiviranju raziskav to vidno, ko težimo k opisu in podrobni obravnavi na nivoju spremenljivk, na pa samo na nivoju raziskav. Končni produkt arhivskega pregleda bi bil katalog vseh vprašanj oz. indikatorjev, opremljen s stvarnim kazalom, vsebinskimi povzetki, celotnim besedilom vprašanj na računalniku, vse v smeri olajšanega iskanja potrebnih podatkov za določen namen in povezovanja sorodnih podatkov med sabo. Raziskovalcu, ki išče podatke za svoj raziskovalni problem, arhiv s svojimi izkušnjami in poglobljenim poznavanjem razpoložljivega gradiva pomaga pri pregledovanju velike množice obstoječih raziskav. V medsebojnem dialogu, med raziskovalčevo zastavitvijo problema in pregledovanjem možnosti ter načinov za njegovo rešitev, skupaj prideta do zadovoljive rešitve (Guy in Wright 1997). Značilnosti dobrih nacionalnih arhivov, da hranijo množico zaključenih raziskav, podrobno opisanih na nivoju spremenljivk, da omogočajo lahko dostopnost do iskanega gradiva z enega mesta in da posedujejo poznavanje možnosti uporabe razpoložljivega gradiva v okolju zunaj arhiva (Lane 1990), vse to povečuje preglednost podatkov.

Če vzamemo kot model raziskovalca, ki uporablja podatke iz anket. Prvi aksiom pri uporabi podatkov iz anket, ki sicer velja tudi nasplošno v družboslovju, govori, da sami podatki brez primerjav ne povedo nič, so brez vrednosti. To, da 70% Slovencev verjame v horoskop (Toš 1993), ne pove nič, če ne vemo, kako je bilo postavljeno vprašanje, kako gledajo na napovedovalce sreče, verjamejo v znanost, vse to v primerjavi z istimi Slovenci pred 5. leti in ob bok Avstrijcem, Madžarom. Povprečno 1/3 vprašanj vsake raziskave SJM je ponovljenih iz katerega od prejšnjih let (Štebe 1996). Po letu 1990 je vsaka druga raziskava SJM mednarodnega primerjalnega karakterja, ko na isti osnovi z identičnim vprašalnikom v več deželah sprašujemo ljudi o njihovih problemih. Organizirani arhivi nam olajšajo iskanje podatkov za primerjave med državami. Kot opažata Tanenbaum in Mochmann (1984:505), pa kljub obstoju arhivov rezultat iskanja primerjav za nazaj dostikrat ne da povsem uporabnih rezultatov, ker je način zastavitve vprašanj v posameznih deželah zelo svojski. Zato je v bodoče vloga arhivov še pomembnejša pri načrtovanju novih raziskav, kjer raziskovalci iz več držav v koordinaciji oblikujejo identične raziskovalne instrumente in s tem zagotavljajo primerljive podatke.

Ko se na novo lotevamo problema, ob pomoči arhiva lahko zremo, ali ni morda vprašanje, o katerem razmišljamo, nekoč že bilo postavljeno in "testirano". Če da, in velika verjetnost je, da se je nekdo pred nami s podobnim problemom že ukvarjal, imamo oprijemljiva izhodišča, skozi katere lahko vrednotimo rezultate lastne raziskave. Primarni raziskovalec že na splošni ravni, pri izbiri problema, še bolj specifično pa tudi pri iskanju formulacije vprašanja, potrebuje urejen arhiv podatkov, ki omogoča pregled velike količine že zbranih podatkov iz različnih študij. Izgradnja sistema za pregledovanje vsebine razpoložljivih podatkov je torej prvi korak na poti k njihovemu oplemenitenju, ki se nato še povečuje skozi večkratno uporabo istega podatka za različne namene, ter zlasti skozi povečan

³ Mochmann in Guchteineire (1988: 77) ob tem govorita celo o soavtorskem prispevku arhiva pri opremljanju in obogatitvi podatkov, tako da so ti na koncu deloma tudi avtorska last arhiva in ne le izvornega raziskovalca.

analitični potencial takšnih podatkov, ki omogočajo primerjalno raziskovanje v pravem smislu. Še posebej dragocen je prispevek arhiva pri iskanju vzporednic posameznemu podatku. Zahtevna naloga gradnje kumulativnih datotek iz mednarodnih primerjalnih anket ali pa iz nacionalnih longitudinalnih anket je mogoča le ob primerni organizaciji in natančnem pregledu nad obstoječim gradivom. V Evropski zvezi je primer takšne ureditve projekt Eurobarometer, kjer posamezni arhivi v odgovor na veliko povpraševanje po raziskavi povečujejo preglednost gradiva z nadaljnjim urejanjem, npr. z vključevanjem časovnih serij kot dodatka že obstoječim mednarodnim primerjalnim sumarnikom v eni časovni točki (Graf 1997). Tipičen raziskovalec, ki se ukvarja z interpretacijo anketnih rezultatov vsak dan in ki sam organizira zbiranje podatkov, je tudi najbolj zainteresiran za delovanje arhiva podatkov. Ker se zaveda koristi od take ustanove, bo sam prvi pripravljen svoje podatke vložiti v arhiv in jih skozenj "oplemeniti".

Podpora pri spodbujanju in načrtovanju novih raziskav je prednostna naloga arhiva družboslovnih podatkov. Ko postanejo razvidne pomankljivosti obstoječih podatkov, denimo da določen segment družbenega življenja ni zajet v raziskavah ali pa zaradi metodološke neusklajenosti rezultati raziskovanja na določenem področju niso primerljivi, to spodbudi načrtovanje in izvedbo novih raziskav. S tem se odpre nov vir podatkov, ki zapolni praznine znanja. Dialog in kritika okoli obstoječih splošnih raziskav, izvorno namenjenih sekundarni analizi, vodita v izboljšave. Npr. ob ameriški raziskavi volitev NES (National Election Study), dostopni vsem raziskovalcem prek osrednjega ameriškega ICPSR arhiva, stalno potekajo polemike, kako in kdaj meriti posamezne spremenljivke (Abramson in Ostrom 1994). Denimo ali so sočasni podatki 'exit-poola' bolj veljavni za raziskovanje volilnega ravnanja kot rezultati povolilne ankete (Wright 1993). Obstoj arhiva tako pomeni izboljšanje pri načrtovanju bodočih raziskav, saj se s tem, ko gradijo na že narejenih raziskavah, avtorji lahko opirajo na izkušnje drugih. Arhivirane raziskave služijo kot zgled manj izkušenim raziskovalcem, ko se lotevajo svojih lastnih empiričnih raziskav. Lažja dostopnost in boljše možnosti za izkoriščanje podatkov iz družboslovnih raziskav torej pripomorejo k napredovanju in večji kumulativnosti družboslovnih spoznanj.

Med sodelavci in uporabniki arhiva so običajno aktivni raziskovalci s področja družboslovja, ki obenem gojijo vrhunsko metodološko kritiko in raziskujejo učinke metode na rezultate. Zbiranje informacij o izvedbi in raziskovanje metodoloških težav posameznih raziskav pomeni, da se enkratne in osamljene izkušnje posameznega raziskovalca uskladišijo kot ekspertsko znanje, ki je na voljo drugim. Uporabniki so dolžni citirati uporabljene raziskave ter poročati o objavah, tako da tudi objave predstavljajo informacijo o uporabnosti razpoložljivih podatkov. Arhiv tako, namesto da bi samo spremljal tekočo raziskovalno dejavnost, sam spodbuja in producira bodoče kvalitetne raziskave, ali s samostojnimi raziskovalnimi projekti ali pa kot svetovalska infrastrukturna podpora drugim projektom. Svetuje raziskovalcem z zanimivimi idejami, ki se lotevajo svojih raziskav ali pa pri analizi obstoječih. Takšna je denimo vloga centra ZUMA v okviru nemške družboslovne infrastrukture (GESIS). V svetu je sicer svetovanje pri analizi podatkov v zamiranju, saj nove generacije raziskovalcev vse bolj samostojno obvladujejo naj-

zahtevnejše tehnike. V fazi koncipiranja raziskav je zelo pomembna povezovalna vloga arhiva. Posamezni inštituti namreč običajno zbirajo podatke v prvi vrsti za svoj individualni raziskovalni cilj. S posplošene perspektive večine potencialnih uporabnikov pa se postavlja vprašanje, kako čim bolj učinkovito meriti nekatere temeljne družboslovne koncepte in zajeti najbolj tipične družbene pojave. Obstoj arhiva olajša zbiranje predlogov za nove teme raziskav, ki bi bile zanimive za večje število uporabnikov, ali v obliki omnibus raziskav ali pa v obliki dogovorjenega splošnega modula, ki se ponavlja skozi več let. Takšne raziskave so že izvorno koncipirane za širši krog nadaljnjih uporabnikov, po modelu Splošne družboslovne ankete (glej Davis in drugi 1994). S pomočjo arhiva je olajšano iskanje in oblikovanje standardov za merjenje nekaterih družboslovnih konceptov, ki vodijo tudi k večji primerljivosti rezultatov različnih raziskav. Tudi v Sloveniji bi lahko dali pobudo za oblikovanje standardov pri merjenju nekaterih osnovnih socio-demografskih spremenljivk, kakršna se uveljavlja v Nemčiji (glej Ehling in drugi 1992). Tako se izognemo tematskemu podvajanju raziskav ter s tem prihranimo pri raziskovalnem denarju. Pomembni so tudi družbeni stroški, kot je zasičenost populacije in z njo povezana nadaljna pripravljenost ljudi za sodelovanje pri anketah. Na ta način se lahko več vlaga v čim boljše kvaliteto podatkov.

Navedene prednosti in spremljajoče "nenameravane", toda dobrodošle posledice zastavitve razvoja arhiva kot servisa izvornim raziskovalcem, lahko postavimo ob bok nekaterim drugim modelom. Tak je knjižnični model, kjer je vložena raziskava zabeležena in uvrščena v knjižnično klasifikacijo brez nadaljne obravnave s strani arhiva. V tem primeru bi vsak nadaljni uporabnik podvajal napore pregledovanja in seznanjanja s podatki, večja se možnost neodkritih napak in dostopnost je otežena. Podvrsta knjižničnega modela je model arhiva kot pretežno naročniškega servisa za splošno seznanjanje z rezultati raziskav. Tu bi bila temeljna naloga popularizacija raziskav, kjer bi uporabniki dobili (nekateri pod posebnimi ugodnostmi, npr. študentje in raziskovalci) na poljuden in elementaren način urejene podatke, ki bi omogočali seznanjanje s stanjem na kakem področju. Običajno za tak namen zadostujejo robne frekvence iz sumarnika. Vendar je ravno zdravorazumska interpretacija sumarnih rezultatov pogosto zavajajoča in v nasprotju z veljavo podatkov, kar je Schuman (1986) izrazil z geslom, da "absolutne številke same zase nič ne povedo". Slabost tega pristopa pa je zlasti v tem, da sam zase ne producira "stranskih" učinkov izboljševanja kvalitete in boljše izkoriščenosti gradiva za temeljne znanstvene namene. Ob poudarku na slednjem pa je korak do poljudne predstavitve in množične dostopnosti gradiva raziskave dobljen kot ena od vmesnih faz pri pregledovanju in urejanju gradiva. Začetni korak k poljudni predstavitvi vsebine posameznih raziskav je lahko prikaz poročil in tabel iz raziskave na internetu, kar je trenutno praksa raziskave Eurobarometer. Tudi predpostavka, da lahko arhiv preživi le kot služba za stike z javnostjo, v smislu knjižničnih dokumentacijskih služb ter ob financiranju s strani naročnikov, je v Slovenskih razmerah bržkone zgrešena. Komercialna vrednost arhivskega podatka je namreč pogosto ravno nasprotna njegovi simbolični vrednosti v akademskem smislu. Komercialne uporabnike namreč zanima trenutno stanje, aktualni podatki

za podporo odločitvam, med tem ko podatek v arhivu, ki ima zgodovinsko vrednost, širi primerjalno perspektivo pregleda nad problemom.

Dajanje podatkov

Pogoj za uspešno delovanje arhiva je seveda tudi pristanek avtorjev raziskav, da dovolijo nadaljno uporabo gradiva drugim raziskovalcem. Najbolj tipično so v arhivu shranjeni podatki iz anket. Posebnosti ankete, kot so visoki stroški zbiranja in somerno povečevanje izkoristka rezultatov z množenjem uporabe, njene odvisnosti od prostovoljnega sodelovanja ljudi, ki jo pogojuje tudi splošna razpoložljivost tako zbranih podatkov najširši javnosti in z njo povezan ugled ustanove, vse to spodbuja shranjevanje in ponovno uporabo tovrstnih podatkov (Hayman 1972). Etični nagibi zahtevajo, da se podatki vrnejo tja, od koder so prišli, in da je njihov obstoj v čim večjo korist tistih, ki so pri anketah sodelovali, se pravi družbe nasploh. Anketni podatki pa služijo tudi kot izvorno znanstveno gradivo za znanstvene trditve, objavljene v člankih, kjer le javnost rezultatov zagotavlja kritiko in s tem zagotovi kvalitete ugotovitev. Ko izvorni raziskovalci naredijo podatke dostopne vsakomur, pokažejo pripravljenost na soočanje z znanstveno kritiko, s čimer se okrepi prepričljivost njihovih argumentov. Pogoji dostopnosti v arhiv sprejetega gradiva so seveda povsem na začetku odvisni od pristanka dajalca, koliko je voljan gradivo ponuditi za širšo uporabo⁴. Avtor raziskave ima pravico omejiti razpoložljivost podatkov drugim za določen čas. Znanost ni glede tega nobena izjema. Tudi tu potekajo prestižni boji za uveljavitev, kjer avtor raziskave teži k čim večjemu lastnemu izkoristku v obliki objavljenih člankov na podlagi originalnih podatkov. Načeloma naj bi bili podatki dostopni takoj po končanem zbiranju in urejanju vsem raziskovalcem pod enakimi pogoji. Tisti, ki zbira podatke v časovni prednosti glede objavljanja pred drugimi že zgolj zato, ker je v pripravljani fazi temeljito premisliti koncepte, s katerimi se ukvarja in ima tako medtem ko se drugi šele seznanjajo s problemom pol dela že za sabo, (Miller 1977: 39). Izjemoma pa bi bilo določeno obdobje (običajno do enega leta), ko so podatki na voljo le s pristankom glavnega raziskovalca.

Pripravljenost za vlaganje podatkov v arhiv krepi ugled dajalca podatkov. Pri raziskavah, ki se financirajo iz javnih finančnih sredstev, so avtorji že sedaj dolžni omogočiti dostop do podatkov. Kot dodatno spodbudo pa bi bilo smiselno del denarja za raziskavo namensko oddeliti stroškom arhiviranja in dokumentacije, ki bi si jih v skladu z vložnim prispevkom delili izvorni raziskovalci in nacionalni arhiv. Ko arhiv prevzame še nekatera bremena, ki so doslej ležala na ramenih raziskovalca, kot je hranjenje, pregledovanje in opis podatkov, so prednosti toliko bolj očitne. V kompetitivnem okolju ob kroničnem pomanjkanju finančnih sredstev za izvajanje raziskav, ustanovitev arhiva podatkov predstavlja uvajanje načela

⁴ Arhivi po svetu običajno klasificirajo gradivo v več kategorij dostopnosti in sicer glede na status uporabnika, kjer so v prednosti študentje in javne raziskovalne institucije ter glede na pripravljenost dajalca, kjer so določene raziskave dostopne ob pisnem privoljenju glavnega raziskovalca (glej Zentralarchiv, 1991:14).

solidarnosti. Tiste, ki so imeli "srečo", da lahko v polni meri aktivno izvajajo svoje zamišljene projekte, prisotnost arhiva družboslovnih podatkov zavezuje k vlaganju dobljenih podatkov, arhiv pa jim za vračilo nudi svoje specializirane usluge. Na ta način tudi raziskovalci, ki so trenutno brez sredstev za zagon novih projektov, lahko pridejo do svežih podatkov in do objavljanja svojih lastnih raziskovalnih odkritij na podlagi sekundarne analize. Kot dodatna motivacija pa bi bila smiselna določba o variabilnosti financiranja raziskave v odvisnosti od obsega ponovne uporabe. Raziskave, ki so ukvarjajo s problemi, zanimivimi za več ljudi, bi bile dodatno nagrajene. Uporabnik je seveda dolžan citirati vir podatkov, arhiv pa je primerno mesto za zbiranje objav iz določene raziskave.

Kakšne vrste podatkov

Podatki so v nacionalni arhiv vključeni po kriterijih kvalitete in splošnega zanimanja zanje. Takšni razvrstitvi ustrezno se prilagodi nadaljni način obravnave gradiva. Kriterije in s tem povezane odločitve je težko povsem formalizirati, tako da se včasih odločitev razlikuje od primera do primera. Denimo izključevanje podatkov glede na sektor, npr. akademski, javni in privatni sektor, bi okrnilo bogastvo raznolikih podatkov. Delitev na kvalitativne in kvantitativne podatke in morebitno vnaprejšnje izključevanje kvalitativnega gradiva bi omejilo možnosti, da se sicer v okviru enega od pristopov skrita realnost naredi vidno, kakor to utemeljujejo npr. v okviru paradigme feministične metodologije (DeVault 1996). Nasploh v novejšem času družboslovni arhivi v težnji po povezovanju različnih virov in prilagajanju posebnostim razpoložljivega gradiva postajajo vedno bolj odprti do kvalitativnih podatkov. Tako je v okviru ESRC v Veliki Britaniji ustanovljen za zdaj edinstven na svetu specializiran arhiv za shranjevanje kvalitativnih podatkov QUALIDATA (Corti in Thompson 1996)⁵.

Različni uporabniki si vsak po svoje zamišljajo vlogo arhiva. Skladno se razlikujejo tudi predstave o tem, kateri podatki naj bi bili v prvi prioritati razpoložljivosti. Pri tem mora arhiv izhajati iz nekaterih splošnih načel, hkrati pa podpirati posamezne pobude s strani uporabnikov. Podatke je ob sprejemu v arhiv treba razvrstiti glede na njihovo vrednost. Vrednost podatkov je odvisna od možnosti za njihovo nadaljno uporabo, saj je to glavni namen arhiva (Mochmann in Guchteneire 1988). To pomeni, da so podatki, ki so zanimivi na splošno, v prednosti pred tistimi, ki so zanimivi samo za zelo omejen krog. Nadalje se vrednost podatkov lahko meri glede na njihovo redkost in nenadomestljivost v smislu evidence o kakem problemu. To so največkrat podatki iz preteklih anket o pojavih, o katerih ni nobene druge enakovredne evidence. S stališča razmerja med vloženim in dobljenim so, če tehtamo možnost večkratne uporabe istega podatka ob posredovanju arhiva nasproti možnosti ponovnega zbiranja, podatki o preteklosti pač neprecenljivi. Po tem kriteriju podatki, ki so rezultat "analize vsebine" določenega tekstovnega gradiva, ne pomenijo edinstvenega vira informacij, saj je vedno

⁵ Zahvaljujem se prof. M. Jogan za posredovanje informacije.

mogoča ponovna analiza dokumentov, spravljenih v navadnem arhivu dokumentov. Je pa kljub temu taka raziskava lahko zanimiva zaradi svojskega pristopa k problemu. Vrednost podatkov iz preteklosti je največja tudi v spoznavnem smislu, v kolikor so relevantni kot kriterij za primerjavo s sedanostjo. Podatki iz preteklih družboslovnih anket predstavljajo edinstveno podlago za razumevanje družbenih sprememb. Tradicija slovenske empirične sociologije seže v 60-ta leta, kjer najdemo nekatere prve ankete, ki imajo danes zgodovinsko vrednost. Ena prvih nalog arhiva bi bila poiskati in zavarovati izvirne podatke iz preteklih anket, ki zajemajo podatke o slovenski populaciji (že omenjena tabela 1). Sem sodijo tudi projekti, ki se nanašajo na področje bivše Jugoslavije, kjer so slovenski raziskovalci sodelovali in imajo pravico do uporabe, npr. projekt Razredna bit sodobne jugoslovanske družbe (KB) (Bosnić in drugi 1985).

Seveda so sedanji podatki že tudi podatki iz preteklosti, če gledamo iz perspektive prihodnjih rodov. Tako bi kot naslednje načelo pri vrednotenju podatkov za vlaganje v arhiv lahko upoštevali njihov informacijski potencial v smislu posplošljivosti in medčasovne univerzalnosti (Smith 1987). Rezultati iz anket so zaradi visoke standardizacije izvedbe in ekstenzivnega pristopa pri zbiranju podatkov⁶ v primerjavi z drugimi metodami še najbolj posplošljivi. Zato je seznanjanje z vsebino podatkov in njihova uporaba v tem primeru poenostavljena. To je eden od razlogov, da so v arhivih večinoma shranjeni podatki iz anket. Podatki iz ankete na dovolj velikem vzorcu, izbranem po slučajnostnem načelu, ki je reprezentativen za splošno populacijo Slovencev, so v prednosti pred rezultati priložnostne raziskave. Študija primera je lahko zanimiva pri preiskovanju novega in neznanega področja, vendar ji manjka potencial posplošljivosti in večkratne uporabnosti, saj je enkratnost podatka posameznega primera primerljiva enkratnosti kateregakoli primera podobne vrste, o katerem bi utegnili zbirati podatke.

Prednostne obravnave bi bile deležne raziskave z daljšo tradicijo, ki so uveljavljene in edinstvene na svojem področju, da bi bile s tem čim prej na voljo širšemu krogu uporabnikov. Prednost bi imeli tudi podatki iz kontinuiranih raziskav nacionalnega pomena, primerni za analizo časovnih trendov, kot so projekti SJM (Slovensko javno mnenje) in KŽ (Kvaliteta življenja). Takšne raziskave lahko največ prispevajo pri načrtovanju novih raziskav in pri napredovanju družboslovja, ko je skozi pregled nad vprašanji z določeno vsebino moč izoblikovati družbene indikatorje, ki so primerljivi v času (ko v novi raziskavi uporabimo že nekoč v preteklosti postavljeno vprašanje) ali prostoru (če se zgledujemo pri drugih raziskavah). Nekoč že preizkušena vprašanja so v prednosti pred novimi tudi v smislu kvalitete, ker so nam vnaprej znani pričakovani izidi in morebitne težave v okviru izvedbe. Tretji tip podatkov, ki izstopa po svoji vrednosti za namen sekundarne analize in so najzanimivejši za strokovno in širšo javnost, so podatki iz mednarodnih kooperativnih projektov, pri katerih sodeluje Slovenija, in ki so že izvorno namenjenih

⁶ Malo spremenljivk o veliko enotah (glej npr. Ragin, 1994).

primerjalni analizi, kot je projekt ISSP (International Social Survey Programme)⁷ (Davis in Jowell 1990).

Prednost imajo podatki, ki se odlikujejo po pazljivosti izvedbe in visoki kvaliteti. Pomembna je velikost in reprezentativnost vzorca. Kvaliteta se kaže tudi skozi podrobnost opisa in dokumentacije vseh faz postopka zbiranja podatkov (od predtesta, usposabljanja anketarjev, kontrole terenskega dela, izvornih materialov kot je vprašalnik, beleženja stopenj sodelovanja in razlogov odklonitev, kontrole vnosa, čiščenja podatkov). Eden od učinkov delovanja arhiva bi bil ravno večja skrb za kvaliteto, saj bi bilo mogoče ob nižjih stroških brez podvajanja iskalnih naporov več denarja vložiti v kvaliteto izvedbe. Tudi neakademske ustanove, ki zbirajo podatke, zanimive za družboslovce, kjer je vprašanje kvalitete še posebej pereče, bi z rigoroznimi merili spodbudili k izboljševanju kvalitete. Sprejem gradiva v arhiv in visoka uvrstitev na lestvici kvalitete bi pomenil tudi povečanje ugleda med bodočimi naročniki uslug dajalca podatkov, če gre za komercialno usmerjene izvajalce.

Pri odločanju glede prioritete pri obravnavi gradiva je potrebno upoštevati tudi sektorsko delitev v znanostih. Omenjena raznolikost podatkov s področja družboslovja povzroča težave tudi v okviru dokumentacije, kjer težimo k čim bolj standardizirani obravnavi gradiva. Graditev arhiva v smeri znanstveno-informacijskega servisa in ne knjižnice pomeni, da na osnovnem nivoju obravnave gradiva namesto standardizacije prevladuje specializacija za posamezna področja in maksimalno koriščenje potencialov posameznih vrst gradiva. Cilj je torej ohraniti čim več posebnosti posameznih vrst gradiva, npr. tako, da avtor raziskave že poda tudi konceptualna poimenovanja spremenljivk, nekakšen povzetek, ki gre nato v opis vsebine raziskave. Takšen opis se tesno veže na terminologijo discipline iz katere izhaja pobuda za raziskavo. Obratno pa bi skrajnost v smeri standardizacije pomenila uvrstitev gradiva v knjižnični katalog, kjer so podatki pač samo različica knjige na drugičnem mediju.

Ob tem ko se arhiv družboslovnih podatkov specializira za določeno področje, pa morajo ostati odprta vrata za meddisciplinarno sodelovanje in izmenjavo s sorodnimi ustanovami, ki skrbijo za gradivo na drugih področjih. Družboslovni arhiv ima pregled nad gradivom in dostop do podatkov v skrbi arhivov s področja ekonomije, etnologije, socialne psihologije in tržnega raziskovanja. Gradivo iz arhiva družboslovnih podatkov je ravno tako zelo zanimivo za raziskovalce z drugih področij, zlasti za zgodovinarje in ekonomiste. Povezovanje vsebinsko sorodnih podatkov, npr. statističnih in anketnih virov z isto tematiko, podobno kot

⁷ Naslednji tematski sklopi iz projekta ISSP so že primerno urejeni in na voljo za sekundarno analizo: *Vloga države I iz leta 1985, Socialna omrežja iz leta 1996 (obstajajo tudi slovenski podatki, ki pa niso vključeni v skupno mednarodno datoteko), Neenakost I iz leta 1987, Družina in spreminjajoče vloge spolov I (1988), Delovne orientacije I (1989), Vloga države II (1990, ne vključeni slovenski podatki), Religija I (1991, Slovenija vključena), Neenakost II (1992, Slovenija vključena), Raziskava o okolju I (1993, Slovenija vključena), Družina in spreminjajoče vloge spolov II (1994, Slovenija vključena), Podatki iz raziskav Nacionalna identiteta (1995, Slovenija vključena) in Vloga države III (1996, Slovenija vključena) še niso urejeni v skupni mednarodni datoteki. Za 1997 je načrtovana raziskava *Delovne orientacije I*, za 1998 *Religija II*, za 1999 *Neenakost III* in za 2000 *Raziskava o okolju II*.*

medčasovno povezovanje identičnih vprašanj za analizo sprememb ter tematsko povezovanje s sorodnimi raziskavami, opravljenimi drugje, bogati podatke za namen večnivojske in večmetodske analize. Zanimivo je lahko večnivojsko povezovanje podatkov, npr. odgovorov anketirancev s karakteristikami naselja, v katerem živi. Dejavnost arhiva na tem področju dodatno krepi že omenjeno kumulativnost in posplošljivost spoznanj, dobljenih na podlagi posameznih virov. Tako denimo geografi v okviru ZRI SAZU povezujejo razne statistične in prostorske podatke v svoji bazi (Adamič in drugi 1996). PASEF (Podatkovno in analitično središče Ekonomske fakultete) se ukvarja zlasti z ekonomskimi in poslovnimi statistikami. Ob povpraševanju po tovrstnih podatkih bi bila vloga arhiva družboslovnih podatkov pretežno posredovalna. Namesto, da bi centralizirano zbiral vsemogoče gradivo z različnih področij, si raje uredi posebne aranžmaje dostopa do drugje shranjenih podatkov. Tudi tu sodelovanje narekuje določeno standardizacijo glede opisa in načinov iskanja gradiv, ki pa je dosežena na bolj splošnih nivojih opisa. Podobno kot v mednarodnih okvirih izmenjave podatkov dobro funkcionira več nacionalnih arhivov povezanih med sabo, tudi znotraj posameznih držav načelo razpršene, decentralizirane dostopnosti ob posredovalni vlogi arhiva prinaša prednosti.

V navezavi na slednje je pomembna naloga osrednjega arhiva tudi ta, da znanstvenikom s področja družboslovja olajša dostop do podatkov, ki jih zbirajo državne ustanove, ki pa lahko koristijo tudi v znanstvene namene. V svojo ponudbo tako lahko vključi preglede vsebine in načina razpoložljivosti Popisa prebivalstva in drugih podatkov, ki jih zbira Statistični urad. Za družboslovce je zanimiv anonimiziran vzorec iz Popisa na nivoju individualnih podatkov ter teritorialno agregirani podatki na različnih nivojih - popisni okoliš, kraj, občina, ipd. Zanimivi za ponovno analizo so tudi vsakokratni dejanski podatki o volitvah po volilnih enotah. Arhiv družboslovnih podatkov podpira ideje v zvezi z oblikovanjem neizključno ekonomsko obarvanih družbenih indikatorjev (glej Müller 1993). Zgled takšnega prizadevanja je npr. oblikovanje posebne baze podatkov o razvitosti občin (Trampuž in Mlinar 1987). S podobnimi idejami bi lahko s posredovanjem arhiva družboslovci vplivali tudi na vsebino podatkov, ki so jih dolžne zbirati javne ustanove, s čimer bi ti postali zanimivejši za uporabo.

Mednarodno povezovanje

Glede na kar dolgo tradicijo gibanja nacionalnih arhivov je razumljivo močno razvito sodelovanje med njimi. V Evropi je bil prvi Centralni arhiv (ZA - Zentralarchiv für empirische Sozialforschung) iz Kölna, ustanovljen leta 1960. Evropsko združenje nacionalnih družboslovnih arhivov (CESSDA - Council of European Social Science Data Archives) sedaj šteje 11 članic, poleg omenjenega nemškega arhiva še avstrijski, belgijski, danski, francoski, madžarski, italijanski, nizozemski, norveški, švedski in švicarski arhiv. V okviru tega združenja stalno poteka izmenjava izkušenj in podatkov med državami. Vsako leto združenje organizira seminar za eksperte, ki zajema razna področja dejavnosti arhivov, kot je

dokumentacija podatkov, nudenje uslug uporabnikom in podobno, ter predstavljajo priložnost za srečevanje med strokovnjaki, ki delajo v posameznih nacionalnih arhivih. Obstaja tudi svetovno združenje (IFDO - International Federation of Data Organizations for the Social Sciences). Mednarodna združenja arhivov spodbujajo in krepijo izmenjavo podatkov. Arhivi po svetu so pripravljene nuditi tudi strokovno pomoč v fazi oblikovanja Slovenskega arhiva. Sodelovanje je utemeljeno na vzajemni koristi, ki sledi iz olajšane dostopnosti podatkov iz različnih držav. Načelo razpršenega sodelovanja nacionalno pristojnih arhivov namesto vseevropskega centralnega arhiva se je, zgodovinsko gledano, potrdilo kot dober model razvoja arhivskega gibanja (Scheuch 1990).

Z ustanovitvijo nacionalnega arhiva se nam odpre enkratna priložnost za mednarodno povezovanje. Ker Slovenci prihajamo kot zamudniki, in zaradi relativno skromnega obsega lastnega izvornega gradiva, ima za nas mednarodno povezovanje še večje prednosti kot za druge. V primerjavi s ponujenim imamo nepriemerljivo več na voljo. S tem ko ponudimo lastne raziskave svetu, se nam odpre dostop do nekaterih največjih svetovnih bank podatkov, s čimer slovenski znanstveniki postanemo konkurenčni svetu. Objavljanje v elitnih revijah je v veliki meri povezano s hitrostjo dostopa do izvornih podatkov uveljavljenih raziskav. Z vključitvijo v združenje arhivov bi bilo olajšano iskanje po tujih katalogih, ki bi bili dostopni tudi doma. Sodobni podatkovni arhivi niso vezani na fizični prostor, pač pa s svojo dejavnostjo vzpostavljajo virtualni prostor. Njihova naloga, podobno kot smo trdili za njihovo delovanje v okviru države tudi v mednarodnem okviru, ni več samo shranjevanje podatkov samih, pač pa urejanje podatkov o podatkih: kakšni so izvorni podatki in kje se nahajajo. Primer za tak pristop je skupni katalog članic CESSDA (<http://www.nsd.uib.no/Cessda/>), s pomočjo katerega je mogoče tematsko iskati po opisih raziskav za več držav hkrati. Slovenski arhiv s svojim poznavanjem tujih sistemov za iskanje po opisih raziskav svetuje domačim uporabnikom pri iskanju željenih informacij. Problem je, kako se znajti v množstvu informacij in izluščiti potrebno. Nemški ZA ima tudi posebno službo, ki omogoča sodelovanje z razvijajočimi se Vzhodnoevropskimi arhivi družboslovnih podatkov, npr. v Rusiji in Estoniji (Brislinger in drugi 1996).

Kdor bi želel podatke iz katerega od arhivov, ki so včlanjeni v združenje, ob posredovanju slovenskega nacionalnega arhiva pride brez posebnih stroškov do željenega gradiva. Poseben primer je le največji svetovni arhiv, ICPSR iz Michiganana, pri katerem se za ugodnosti članstva letno plačuje nacionalna članarina. Na drugi strani slovenski arhiv nudi usluge tujim interesentom, ki se zanimajo za podatke s področja Slovenije. Sodelovanje arhivov je uveljavljeno tudi na področju izmenjave znanj pri avtomatizaciji dokumentacije podatkov in orodij za iskanje, širjenja in povezovanja podatkov po računalniških omrežjih itd. Z vidika mednarodnega povezovanja arhiv preizkuša in sodeluje pri razvijanju standardne klasifikacije in dokumentacije raziskav. Združenje CESSDA je sprejelo soglasje o posebnem protokolu za izmenjavo podatkov. Uveljavlja se tudi Standarden opis raziskav (Tanenbaum in Mochmann 1994: 510).

Zaključek

Tipični arhivi družboslovnih podatkov so dokaj velike ustanove z razvejanimi nalogami, od katerih so striktno arhivske zadolžitve le ena. V slovenskih razmerah je glede na majhen obseg izvorne raziskovalne produkcije potrebnega manj dela pri urejanju izvornega slovenskega gradiva v primerjavi s tipičnimi arhivi po svetu, obseg obremenitve pa bo odvisen od intenzivnosti povpraševanja po uslugah. Ob tem bi bila ena od nalog tudi promocijsko seznanjanje različnih potencialnih uporabnikov z možnostmi, ki jih arhiv ponuja. Ljudje v arhivu lahko pomagajo že pri oblikovanju raziskovalnih vprašanj za določen problem, ki potem vodi k iskanju primernih podatkov. Arhivi navadno tudi sistematično poizvedujejo o željah in potrebah uporabnikov. Večinoma so umeščeni pod okrilje univerz in se financirajo iz javnega raziskovalnega in pedagoškega denarja. Začetna zagonska sredstva bi nekajkrat presegala stroške tekoče dejavnosti, pri čemer ne gre zanemariti vlaganja v lastni razvoj in raziskovalno aktivnost arhiva. V skrbi za kontinuiteto dejavnosti bi bilo tako treba zagotoviti stalen vir financiranja, ki bo odražal znanstveno infrastrukturni pomen tovrstne ustanove, ustrezen prostor s komunikacijsko opremo in računalniško infrastrukturo. To bi bilo potrebno tudi zato, ker v svetu ni običajno zaračunavanje uporabe gradiva v akademske namene (razen materialnih stroškov), dvomljiva pa bi bila tudi učinkovitost takega pristopa.

Naloga arhiva družboslovnih podatkov so pridobivanje podatkov iz raziskav, namenjenih naknadni uporabi, njihova ureditev za kasnejšo uporabo in razširjanje teh podatkov med uporabnike. Pri tem si arhiv pomaga z različnimi tehnološkimi rešitvami. Npr. dokumentacija datotek poteka avtomatizirano, končni produkt je kodirna knjiga, ki se jo da uporabiti za delo z računalnikom. Katalogi dostopnih raziskav in njihovi kratki opisi so dostopni preko knjižničnih terminalov in prek interneta. Izmenjava podatkov poteka preko različnih medijev, od disket, CD-ROMov, do interneta. Ob vseh tehnoloških pridobitvah in rešitvah pa ostajajo ključna točka uspešnosti bodočega arhiva sodelavci, ki bodo uporabnikom znali prisluhiti in svetovati. Uporabniki in sodelavci arhiva so ljudje iz domačih in mednarodnih logov. Arhiv lahko postane mesto sodelovanja raziskovalcev različnih teoretičnih usmeritev in disciplin, ki jih družijo skupna potreba po dobrih podatkih, na katere se lahko zanesejo.

Arhiv podatkov je lahko pasivna ustanova, zgolj prostor kamor se odlagajo že uporabljeni in izkoriščeni podatki. Nasprotno temu pa je lahko vloga arhiva podatkov aktivna, ko pomaga raziskovalcem pri postavljanju raziskovalnih vprašanj in iskanju rešitev ter tako ob poznavanju možnosti, ki so na voljo, ustvarjalno prispeva v spoznavnem procesu. V dilemi med podatkovno knjižnico ali arhivom družboslovnih podatkov se zrcali razlika med pasivnim ali aktivnim prispevkom pri obravnavi gradiva. Knjižnica zgolj shranjuje gradivo in ga ne preureja. Med tem ko slednji pristop pomeni aktivno, ustvarjalno delovanje v okviru spremljanja raziskovalne produkcije (išče in pridobiva podatke za naknadno uporabo), ima pomemben prispevek pri koncipiranju raziskav (upoštevanje preteklih izkušenj iz raziskav, replikacija) in produkciji novih raziskovalnih odkritij (nudi podatke primerne za analizo in primerjave). S tem se še bolj poudari družboslovna specifi-

ka arhiva; med tem ko so si knjižnice po svojem delovanju večinoma podobne ne glede na strokovno področje, ki ga pokrivajo, bo arhiv kot specializiran družboslovni informacijski center nudil poznavalske oz. ekspertske usluge raziskovalcem, ki so tesno vezane na vsebinske posebnosti postavljenega problema.

Stalnost, ki se zrcali iz podatkov družboslovnih raziskav, predstavlja tisto osnovo, iz katere sicer lahko poganja nešteto vej različnih pristopov v interpretaciji, ki pa zagotavlja stičišče teh pogledov in s tem približek objektivnosti. V družboslovju po tej poti prihaja do nenasilne sinteze različnih spoznanj o družbenih pojavih, do nekakšnega "reda brez ortodoksije" (Brewer in Hunter 1989: 23). Ko si uredimo zbrano znanstveno evidenco o družbenih dejstvih na način, ki omogoča primerjavo spoznanj in podatkov iz različnih obdobj in okolij, trud družboslovne znanstvene skupnosti nekoliko pripomore k redukciji kompleksnosti družboslovnega procesa spoznavanja, kompleksnosti, ki izhaja že iz samega predmeta proučevanja. Pri tem pa velja poudariti, da je večinoma material za raziskave zbran ob pomoči prostovoljnega sodelovanja običajnih ljudi. Empirično raziskovanje je že zaradi tega zavezano uporabnosti rezultatov za sodelujoče. Del vračila za prestane napore pa je lahko tudi v obliki ponujenih podatkov v uporabo in izkoriščanje vsakomur, ki to želi, seveda ob zagotavljanju tajnosti individualnih podatkov in zaščiti zasebnosti sodelujočih. Del skrbi arhiva je tudi preprečevanje zlorabe podatkov. Vsak uporabnik podatkov se zaveže določenim etičnim normam pri uporabi gradiva. Kdor bo želel več vedeti o dejstvih iz raziskav, bo imel preko novo ustanovljenega Arhiva družboslovnih podatkov pri Fakulteti za družbene vede možnost do teh podatkov priti na udoben in za uporabo prijazen način, da bo tako lahko izkoristil njihov maksimalni spoznavni potencial.

LITERATURA

- Abramson, P.R. in C.W. Ostrom. 1994. Question Wording and Partisanship. Change and Continuity in Party Loyalties During the 1992 Election Campaign. *Public Opinion Quarterly*, Vol. 58, 21-48.
- Adamič, Orožen, M., D. Perko, D. Kladnik. 1996. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS.
- Bateson, N. 1984. *Data Construction in Social Surveys*. London: George Allen & Unwin.
- Bosnić, S., V. Goati, P. Jambrek, V. Obradović. I. Šiber in N. Toš. 1985. *Klasno biče savremenog jugoslovenskog društva*. Ljubljana: RI FSPN.
- Brewer, J. in A. Hunter. 1989. *Multimethod Research. A Synthesis of Styles*. Newbury Park: Sage.
- Brislinger, E., E. Riedel in B. Hausstein. 1996. Aus der Arbeitsgruppe Datentransfer Ost Archive in Osteuropa: Entwicklung und Zugangsmöglichkeiten. *ZA-Information* 39, 41-48.
- Corti, L. in P. Thompson. 1996. Latest News from the ESCR (UK): Qualitative Data Archival Resource Centre [QUALIDATA]. *European Sociologist*, No. 5, 13-14.
- Davis, J., P.Ph. Mohler in T.W. Smith. 1994. *Nationwide General Social Surveys*. V I. Borg and P.Ph. Mohler. (eds.), *Trends and Perspectives in Empirical Social Research*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Davis, J. in R. Jowell. 1990. Measuring National Differences: An Introduction to the International Social Survey Programme ISSP. V R. Jowell, S. Whitterspoon, L. Brook (eds.), *British Social Attitudes: Special International Report*. Aldershot: Gower.
- DeVault, M. L. 1996. Talking Back to Sociology: Distinctive Contributions of Feminist Methodology. *Annu. Rev. Sociol.* 22, 29-50.
- Ehling, M., C. von der Heyde, J.H.P. Hoffmeyer-Zlotnik, H. Quit. 1992. Eine deutsche Standarddemographie. *ZUMA-Nachrichten* 31, Jg. 16, November.
- Graf, L. 1997. The Hyperlinked Eurotrends. Prispevek na konferenci IASSIST/IFDO '97, 6.-9. maja v Odenseju na Danskem.
- Guy, L., M. Wright. 1997. Solving problems in the Data Library: Practical Solutions to Locating Data and Providing Access. Delavnica na konferenci IASSIST/IFDO '97, 6.-9. maja v Odenseju na Danskem.
- Hyman, H. H. 1972. *Secondary Analysis of Sample Surveys*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Lane, J.-E. 1990. Data Archives as an Instrument for Comparative Research. V E. Oyen. (ed.), *Comparative Methodology. Theory and Practice in International Social Research*. London: SAGE Studies in International Sociology 40, 187-202.
- Miller, W. E. 1977. The Less Obvious Functions of Archiving Survey Research Data. V: Hofferbert, R.I., J.M. Clubb (eds.), *Social Science Data Archives*. Beverly Hills: Sage.
- Mochmann, E. 1997. Družboslovna infrastruktura na primeru GESIS-a, s posebnim poudarkom na konceptu arhiva družboslovnih raziskav. Predavanje v Ljubljani, 6. 2. 1997 v organizaciji CJMMK, FDV.
- Mochmann, E. in P. de Guchteneire. 1988. Data services for the Social Sciences. V L. Kiuzadjan, K.T. Saelen, G. Soloviev (eds.), *Information needs, problems and possibilities*. Vienna: European Coordination Centre for Research and Documentation in the Social Sciences (Vienna Centre).
- Müller, W. 1993. Deutschland in Zahlen. Orientierungshilfe für Politik, Wirtschaft und Gesellschaft. V Statistisches Bundesamt (Hrsg.), *Datenreport 1992. Zahlen und fakten über die Bundesrepublik Deutschland*.
- Ragin, C. C. 1994. *Constructing Social Research. The Unity and Diversity of Method*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Rossi, P. H. 1989. On Units in Sociological Research. V Neil J. Smelser (ed.), *Handbook of Sociology*. Newbury Park: Sage.

- Scheuch, E. K. 1990. From a data archive to an infrastructure for the social sciences. *International Social Science Journal*, 123, 93-111.
- Schuman, H. 1986. Ordinary Questions, Survey Questions and Policy Questions. *Public Opinion Quarterly*, Vol. 50, 432-441.
- Smith, T.W. 1987. The Art of Asking Questions, 1936-1985. *Public Opinion Quarterly*, Vol. 51, S95-S108.
- Štebe, J. 1996. Resnična in navidezna dejstva iz družboslovnih anket. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.
- Tanenbaum, E. in E. Mochmann. 1994. Integrating the European database: Infrastructure services and the need for integration. *International Social Science Journal*, No. 142, 499-512.
- Toš, N. 1983. Spoznavni (družbeni) pomen empiričnih družboslovnih raziskav. *Teorija in praksa*, 20, 12, 1688-1693.
- Toš, N. 1992. Ekološka zavest jugoslovanov. V Toš, N. (ur.), *Ekološke sondaže*. Ljubljana: CJMMK.
- Toš, N. 1993. *SJM 93/2. Mednarodna raziskava o okolju in družini*. Ljubljana: CJMMK, FDV.
- Trampuž, C. in Z. Mlinar. 1987. *Informacijske osnove (banka podatkov) za sociološko raziskovanje razvojnih procesov v občinah SR Slovenije*. Ljubljana: RI FSPN.
- Wright, G.C. 1993. Errors in Measuring Vote Choice in the National Election Studies, 1952-88. *American Journal of Political Science*, 37, 1, 291-316.
- Zentralarchiv für empirische Sozialforschung (Hg.). 1991. *Daten der empirischen Sozialforschung. Datenbestandskatalog des zentralarchivs mit Beschreibungen von Daten der empirischen Sozialforschung von 1945 bis 1990 und Daten der historischen Sozialforschung*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.